

В.В. Мурза,
*доцент Маріупольського державного
економіко-гуманітарного університету,
кандидат юридичних наук, доцент*

НАГЛЯД ЗА ДОТРИМАННЯМ ОСОБИСТИХ (ГРОМАДЯНСЬКИХ) ПРАВ ТА СВОБОД

Уточнюється зміст нагляду за дотриманням особистих (громадянських) прав та свобод. Визначаються повноваження прокуратури з нагляду за дотриманням особистих прав громадян. З'ясовуються проблеми правового регулювання прокурорського нагляду за дотриманням особистих прав громадян та надаються пропозиції щодо його вдосконалення.

Ключові слова: особисті (громадянські) права; нагляд за дотриманням особистих прав та свобод; повноваження прокуратури; напрямки нагляду.

Проблеми діяльності органів прокуратури, у тому числі реалізація ними функцій нагляду за дотриманням чинного законодавства, досліджувалися такими відомими науковцями як О.М. Бандурка, Ю.М. Грошевий, В.М. Гусаров, В.В. Долежан, В.С. Зеленецький, М.І. Мичко, Г.О. Мурашин, Ю.С. Полянський, В.К. Семенов, Є.А. Суботін, В.В. Сташис, Г.С. Тарнавський, В.Я. Тацій, О.Б. Червякова та інші. Проте, не зважаючи на численні наукові праці з досліджуваних питань, особливості прокурорського нагляду за дотриманням особистих (громадянських) прав та свобод залишилися поза увагою науковців.

Метою даної статті є визначення особливостей нагляду за дотримання особистих (громадянських) прав та свобод, у зв'язку з чим необхідно: уточнити зміст нагляду за дотримання особистих (громадянських) прав та свобод; визначити повноваження органів прокуратури в досліджуваній сфері; з'ясувати проблеми правового регулювання прокурорського нагляду за дотриманням особистих (громадянських) прав та свобод, надати пропозиції щодо їх усунення.

В умовах формування в Україні незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, якою вона визнана в Конституції України, на перше місце в діяльності органів державної влади виступає охорона прав та свобод громадян, у тому числі особистих (громадянських). На сьогоднішній день у нашій державі функціонує велика кількість державно-владних суб'єктів, уповноважених забезпечувати захист особистих прав та свобод громадян. Серед них чільне місце займають органи прокуратури.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про прокуратуру» діяльність органів прокуратури спрямована на всемірне утвердження верховенства закону, зміцнення правопорядку і має своїм завданням захист від неправомірних посягань: 1) закріплених Конституцією України незалежності республіки, суспільного та державного ладу, політичної та економічної

систем, прав національних груп і територіальних утворень; 2) гарантованих Конституцією, іншими законами України та міжнародними правовими актами соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод людини та громадянина; 3) основ демократичного устрою державної влади, правового статусу місцевих Рад, органів самоорганізації населення [1]. Тобто даний закон визначив за прокуратурою України обов'язок здійснювати нагляд за дотриманням визначених чинним законодавством особистих прав і свобод громадян. Крім того, одним з основних принципів діяльності прокуратури визначено захист у межах своєї компетенції прав і свобод громадян на засадах їх рівності перед законом, незалежно від національного чи соціального походження, мови, освіти, ставлення до релігії, політичних переконань, службового чи майнового стану та інших ознак.

Перш ніж з'ясувати особливості прокурорського нагляду за дотриманням особистих (громадянських) прав та свобод, необхідно визначити, які ж саме прав громадян сюди відносяться. Конституція України [2] визначає такі особисті права: на вільний розвиток особистості; на життя; на повагу людської гідності; на свободу і особисту недоторканність; на недоторканність житла; на таємницю листування, телефонних переговорів, телеграфної та іншої кореспонденції; на невтручання в особисте і сімейне життя; на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право на вільний в'їзд в Україну і виїзд з України; на свободу думки і слова, на вільне висловлювання своїх поглядів і переконань; на свободу світогляду і віросповідання.

Значущість даних прав для життєдіяльності людини характеризується тим, що вони:

- є життєво необхідними та важливими для кожної людини та суспільства в цілому;

- закріплені в Конституції України в статтях 55, 56, 57, 59, 60, 62, 63;

- належать будь-якій особі;

- їх реалізація залежить тільки від бажання кожної людини;

- не набуваються та не відчужуються за бажанням, тобто належать кожній людині від народження;

- виражені у формі можливості суб'єкта здійснювати певні дії, направлені на задоволення своїх інтересів та потреб, тобто є суб'єктивними правами;

- носять загальний характер, тобто їх обсяг є однаковий для кожної людини;

- їх зміст носить подвійний характер, тобто у вигляді права людини і у вигляді юридичної гарантії прав людини;

- особливий механізм реалізації цих прав людини, який зумовлений їх специфікою змісту [3, с. 62].

Вказані права є непорушними та потребують особливого захисту з боку органів державної влади. Для того щоб уповноважені органи своєчасно та в повній мірі виконували покладені на них завдання з охорони особистих (громадянських) прав громадян, необхідно забезпечити належний конт-

роль та нагляд за їх діяльністю, а також можливість застосування до них певних заходів примусового характеру.

Одним з таких органів, покликаних здійснювати нагляд за дотриманням органами державної влади та їх посадовими особами, іншими фізичними та юридичними особами особистих прав громадян, є прокуратура України. Покладене на неї завдання з охорони гарантованих Конституцією, іншими законами України та міжнародними правовими актами особистих прав і свобод людини та громадянина, вона реалізує шляхом здійснення нагляду за діяльністю всіх суб'єктів, які можуть порушити такі права.

Прокурорський нагляд – це специфічна діяльність державних органів прокуратури, яка здійснюється від імені України та полягає в перевірці точності додержання Конституції України і виконання законів, які діють на її території [4]. Предметом прокурорського нагляду в його загальному вигляді є додержання та неухильне виконання Конституції та Законів України органами державної влади, їх посадовими особами, підприємствами, установами організаціями всіх рівнів та підпорядкувань, громадянами, іноземцями та особами без громадянства.

Зокрема прокуратура України здійснює нагляд за додержанням і застосуванням законів; за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальному провадженні, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Як бачимо, чинним законодавством лише опосередковано врегульовано здійснення нагляду за дотриманням особистих прав громадян. Така діяльність є частиною кожного із зазначених видів прокурорського нагляду. Для кращої характеристики сучасного правового регулювання нагляду за дотриманням особистих (громадянських) прав громадян доцільно визначити, що підлягає нагляду в кожному з перерахованих випадків.

Так, предметом нагляду за додержанням і застосуванням законів є: 1) відповідність актів, які видаються всіма органами, підприємствами, установами, організаціями та посадовими особами, вимогам Конституції України та чинним законам; 2) додержання законів про недоторканність особи, соціально-економічні, політичні, особисті права і свободи громадян, захист їх честі і гідності, якщо законом не передбачений інший порядок захисту цих прав; 3) додержання законів, що стосуються економічних, міжнародних відносин, охорони навколишнього середовища, митниці та зовнішньоекономічної діяльності [1]. Тобто органи прокуратури повинні здійснювати постійне спостереження за тим, щоб органи державної влади їх посадові особи приймали нормативно-правові акти в чіткій відповідності до Конституції та Законів України, а також не обмежуючи особисті (громадянські) права громадян. Крім того, органи державної влади повинні здійснювати свою повсякденну діяльність не порушуючи вказаних прав.

Предметом другого нагляду є додержання законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. При реалізації даного напрямку прокуратура України повинна слідкувати за законністю дій органів, що здійснюють кримінальне провадження, а також перевіряти чи не порушуються права осіб, залучених до кримінального процесу.

Предметом нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальному провадженні, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян є додержання законності під час перебування осіб у місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, в установах виконання покарань, інших установах, що виконують покарання або заходи примусового характеру, які призначаються судом, додержання встановленого кримінально-виконавчим законодавством порядку та умов тримання або відбування покарання особами у цих установах, їх прав і виконання ними своїх обов'язків [1].

Як бачимо, Закон України «Про прокуратуру» закріпив обов'язок прокуратури здійснювати нагляд за дотриманням особистих (громадянських) прав громадян. Проте необхідно відмітити, що в даному нормативно-правовому акті мається на увазі не постійний нагляд, що здійснюється при будь-яких обставинах, а той, що здійснюється лише в окремо визначених ситуаціях (кримінальне провадження, виконання судових рішень тощо). Нагляд за дотриманням особистих прав громадян у його загальному вигляді, як окремий напрямок прокурорської діяльності чинним законодавством не визначається. Така прогалина в чинній системі нормативно-правових актів має наслідком те, що протиправна діяльність органів державної влади чи їх посадових осіб залишається поза увагою прокуратури, а особи, які порушують особисті права громадян не підлягають відповідальності. Нагляд за додержанням особистих (громадянських) прав громадян є досить вузьким напрямком діяльності прокуратури, що поряд з охороною інших прав людини входить до більш загального завдання органів прокуратури. Саме тому статтю 5 Закону України «Про прокуратуру» необхідно доповнити п. 5 ч. 1 «нагляд за дотриманням прав і свобод громадян та інших осіб».

Предмет такого нагляду можна визначити як додержання в повсякденній діяльності державно-владних суб'єктів, фізичних та юридичних осіб чинного законодавства про права громадян.

Повноваження органів прокуратури при реалізації такого нагляду випливають із повноважень, наданих їм для провадження іншої наглядової діяльності. Так, згідно Закону України «Про прокуратуру» при здійсненні нагляду прокурор має право: 1) безперешкодно за посвідченням, що підтверджує займану посаду, входити у приміщення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, військових частин, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності без особливих перепусток, де такі запроваджено; 2) витребувати від органів державної вла-

ди, органів місцевого самоврядування, військових частин, державних підприємств, установ та організацій рішення, розпорядження, інструкції, накази та інші акти і документи, одержувати інформацію про стан законності і заходи щодо її забезпечення, мати доступ до відповідних інформаційних баз даних державних органів; 3) вимагати від керівників та колегіальних органів проведення перевірок, ревізій діяльності підпорядкованих і підконтрольних підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, а також виділення спеціалістів для проведення перевірок, відомчих і позавідомчих експертиз; 4) мати доступ до документів і матеріалів, необхідних для проведення перевірки, у тому числі за письмовою вимогою, і таких, що містять комерційну таємницю або інформацію з обмеженим доступом; 5) отримувати від посадових та службових осіб і громадян усні або письмові пояснення, в тому числі шляхом виклику відповідної особи до органу прокуратури; 6) вносити подання; 7) у встановленому законом порядку ініціювати притягнення особи до дисциплінарної, адміністративної відповідальності, складати протокол про адміністративне правопорушення та починати досудове розслідування; 8) звертатися до суду в передбачених законом випадках; 9) у будь-який час відвідувати місця тримання затриманих, попереднього ув'язнення, установи, в яких засуджені відбувають покарання, установи для примусового лікування і перевиховання, опитувати осіб, що там перебувають, знайомитись з документами, на підставі яких ці особи затримані, заарештовані, засуджені або до них застосовано заходи примусового характеру; 10) перевіряти законність наказів, розпоряджень і постанов адміністрації цих установ та в разі їх невідповідності законодавству зупиняти виконання таких актів або скасовувати їх, вимагати від посадових чи службових осіб усунення порушень або надання пояснень з приводу допущених порушень [1]; тощо.

Як бачимо, визначені в законі права прокурорів при здійсненні наглядової діяльності стосуються охорони лише окремих прав громадян у конкретних ситуаціях (перебування під слідством, відбування покарання тощо). Повноваження органів прокуратури з нагляду за дотриманням прав і свобод громадян у загальному вигляді, тобто в їх повсякденній діяльності, чинним законодавством не передбачені.

Проаналізувавши закріплені в Законі України «Про прокуратуру» повноваження, можна визначити, що органи прокуратури при здійсненні нагляду за дотриманням прав і свобод громадян мають право: 1) витребувати від органів державної влади, їх посадових осіб, підприємств, установ, організацій, фізичних осіб документацію, що може містити інформацію про порушення прав та свобод громадян; 2) безперешкодно, у будь-який час доби за посвідченням, що підтверджує займану посаду, входити у приміщення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, військових частин, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності з метою перевірки інформації щодо порушення вказаними суб'єктами прав та свобод громадян; 3) проводити перевірки діяльності органів державної влади, підприємств, установ, організацій як самостійно,

так і з залученням фахівців з різних сфер діяльності; 4) перевіряти стан дотримання суб'єктами владних повноважень вимог чинного законодавства у взаємовідносинах з громадянами, іноземцями та особами без громадянства; 5) мати доступ до документів і матеріалів, необхідних для проведення перевірки, у тому числі за письмовою вимогою, і таких, що містять комерційну таємницю або інформацію з обмеженим доступом; 6) перевіряти зміст підзаконних нормативно-правових актів органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій на предмет відповідності вимогам Конституції та законів України у сфері охорони прав і свобод громадян; 7) при виявленні порушень прав та свобод громадян вживати заходів щодо притягнення винних осіб до відповідальності.

Реалізуючи дані повноваження прокуратура України зможе досягти неухильного додержання особистих (громадянських) прав і свобод громадян як суб'єктами владних повноважень, так іншими суб'єктами, а також своєчасного скасування незаконних правових актів та притягнення винних осіб до відповідальності.

Проаналізувавши чинне законодавство у сфері нагляду за дотриманням особистих (громадянських) прав і свобод громадян, можна зробити висновок, що воно лише фрагментарно закріплює повноваження органів прокуратури з даного питання. У зв'язку з цим, з метою більш ефективної діяльності прокуратури, доцільно в Законі України «Про прокуратуру» закріпити окремий напрямок її діяльності – нагляд за дотриманням прав і свобод громадян. Крім того необхідно визначити предмет даного нагляду та повноваження працівників прокуратури при його реалізації.

Література:

1. Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 № 1789-ХІІ// Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – ст.793.
2. Конституція України: Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141.
3. Хальота А.І. Конституційні особисті права та свободи людини і громадянина та їх забезпечення органами внутрішніх справ: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02/ Андрій Іванович Хальота. – К., 2004. – 225 с.
4. Курочка М.Й. Прокурорський нагляд в Україні: Підручник / МВС України, Луган. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України; М.Й. Курочка, П.И. Каржач; [За ред. проф. Е.О. Дідоренка]. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. – 424 с. <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/2012-06-26-14-43-59/9-2011-03-26-13-02-53.html>

Мурза В.В. Надзор за соблюдением личных (гражданских) прав и свобод.– Статья.

Уточняется содержание надзора за соблюдением личных (гражданских) прав и свобод. Определяются полномочия прокуратуры по надзору за соб-

людением личных прав граждан. Выясняются проблемы правового регулирования прокурорского надзора за соблюдением личных прав граждан и предоставляются предложения по его усовершенствованию.

Ключевые слова: личные (гражданские) права; надзор за соблюдением личных прав и свобод; полномочия прокуратуры; направления надзора.

Moorza V.V. Oversee compliance with personal (civil) rights and freedoms. – Article.

The meaning of supervision over the observance of human rights is clarified. The prosecutor's powers for supervision of personal (civil) rights and freedoms are determined. The problems of legal regulation of prosecutorial supervision over the observance of personal rights and freedoms are determined and suggestions for their improvement are provided.

Key words: personal rights and freedoms, observance of personal rights and freedoms, the prosecution authority, direction supervision.

УДК 349.232:331.215.53

С.Е. Неплюхіна,
здобувач Науково-дослідного інституту
правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА МІНІМАЛЬНОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ

Обґрунтована необхідність реформування системи соціальних гарантій оплати праці. Доведено, що змінам підлягають не лише розмір мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму, але й методика розрахунку цих показників. Доцільна також диференціація мінімальної заробітної плати в залежності від регіону

Ключові слова: оплата праці, мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, працівник, роботодавець, державне регулювання, локальне регулювання

Стратегічний курс України на побудову високорозвиненої держави, інтегрованої у світовий та європейський простір, передбачає орієнтацію на людські цінності, пріоритетність досягнення соціальних цілей та приведення вітчизняних соціально-економічних стандартів життєдіяльності у відповідність із міжнародними нормами. При цьому соціальні стандарти повинні характеризувати мінімальні соціальні норми, що гарантують гідну якість життя населення.

Згідно ст. 43 Конституції України [1] кожен член суспільства має право на заробітну плату, причому не нижче встановленого мінімуму.

За період розбудови незалежності в нашій країні мінімальна заробітна плата стала одним із базових соціальних стандартів.